

D-1b

809(9)
Infancy.
Bosea.

1. Mosadi ge a belege ga a dumelelwe go ka tšwela ntle. O dula mo ngwakong o a belegetšego go ôna matšatšinyana go fihla ge Kalana ya ngwana e welê.

Lebaka la ge ale ka mo ntlong ele motswetši mo kgaufsi le yena go tšholotšwe mmutele (morole) ka tekanyo ya mothotwana; mo muteleng go bewa mafapoga a ngwana ge a fapogile gagolo mafapoga a maso a ngwana a a fapogilego ge a sa tšo bëlêgwa ona ga a lahlelwe ka kgorong pele ga ge lesele le ka tšwela ntle. E tla re mohla lesele le weleng kalana gwa tšewa kalana ya lahlelwa mo moroleng o nang le mafapoga a ngwana, morole wa olelwa go tee le

2. mafapoga le kalana tsa êpêlwa ka mo mafuri ka moragô ga ngwako o mosadi a belegetšego go ôna. Mafapoga a maso a ge ngwana a sa tšo belêgwa le yona Kalana ya ngwana ga di tšhollwe sethobolong di a êpêlwa mo lapeng ka mafuri (segotlong).

Lebaka la ge motswetši ale ka mo ngwakong wa pëlêgêlô ga gwa dumelelwa gore mang le mang a ka tsena mo ngwakong go yo bona motswetši le lesele. Go dumeletšwe go ka tsena ba eleng ba lapa lê feela ba motswetši a phetšeng le bona ge esale moima a dula nabo a ija nabo a e nwa meetsi nabo, gagolo go iletšwa ba eleng ba bafsa. Kgarêbê le lesogana le mosadi wa mokhologadi le mosadi le a itseba gore o bone madi a kwedi. Go dumelelwa feela ba eleng batšofadi ba ba sa hlweg ba belega goba go phela le monna dilaong. Bao ba dumeletšwe go ka tsena mo ntlong ya motswetši.

3. Seferwaneng sa tselana e yang ka fa ngwakong o motswetši a leng ka go ôna mo go sona go phakwa lepheko, goba taetšo ya mang le mang gore, ka fa ga go tsenwe go motswetši. Gona ge kalana e lele e lahlilwe ka go êpêlwa go tee le mafapoga a maso a bosea. Go thomega modiro wa go lukiša gore lesele le tšwêlê ntle. Gona go nyakega bôya bja Tšhwene ya kgabo goba letlalwanyana le le nnyane la ôna mokgoja wa kgabo le lahlelwa mo lekopelong le a tšhungwa go oretšwa leseanyana leo.

Moragô mmago lesea o a le tšea o dula le lona mo gare ga mojakô wa ngwako o a belegetšego go ôna. Gwa tšewa sedibelwana goba moetana gwa tšhelwa meetsi mo go ôna gwa nokelwa matlakala a mohlare o bitšwang mmamabêlê, moetana o wa bewa hlogong ya motswetšhi a dutše fase mo mojakô wa ngwako a fere leseana la gagwe gwa bitšwa mosadi yo a seng a ke a hwelwa ke leseana goba a seng a ke a senyegêlwa ke mpa ya boima (go folotša) yena o tšea lefêhlô o fêhla matlakala a a leng ka mo moeteng goba sedibelong a mohlare wa mmamabêlê. Moeta ge ole mo godimo ga hlogo ya motswetšhi o swareleditše ke mosadi e mong wa motšofadi.

Gona ge a fêhla gape le gape mo sedibelong ga tšwa mahulo a nkego ke a sesepe mahulo ke a matlakala a a mohlare o mmamabêlê ge o hlakane le meetsi ôna a tla aparela hlogo ya motswetšhi a rothêla leseana mo melongwaneng le hlogwaneng le mmejaneng, la fogohlwa ka mahulo ao go tee le yena mmago leseana. Modiro oo o dirwa esale bošego tšatšhi le sa hlab a goba ka merithi. Ga o dirwe nosegare wa sekgalêla. Ga modiro o wa go fêhlêlêla lesea o fedile mmagwe o tšea moeta o ya nokeng go yo hlapa mmele le go ga meetsi.

Lebaka la ge a e ya nokeng mo tseleng ga a swanela go ka ema goba go ema le motho e mong go bolela nae, ga a bolele goba go boledišwa lega e ka ba go dumediša motho e mong yo a mo tsebang le ge e ka ba yo a sa mo tsebeng ge a ka dumedišwa goba go boledišwa o swanetše homola go fihlela ge a tswa go boa go hlapa mmele la mathomo morago ga ge a belege ge a buile nokeng gona o tla dula mo lapeng, le batho bohle a thaba nabo. Ka gona mang le mang yo a ka ratang go ka bôna ngwana a ka no tla go mmona le motswetšhi ge a hlapile mmele kua nokeng a hlapile tšhila tsa Pêlêgo a ka no bolela le mang le mang yo a ratang go bolela nae a ka bolela le go thaba nae ngwana yena o tla fepja mo lapeng a fepa le mmagwe le bo mmagwê mogolo. Ge ngwana a gola a fepega e tlere mohlantlang kgwedi ya mathomo e balamago. ya ge lesea le belegwe gona ngwana o a kuruetswa a ka kuruetswa ke mmagwe ka noshi goba mkgoloagwe goba mofepi go kuruetsa e naba go ukamela ka mo tsebeng

7/ya ngwana wa re:.....

7. ya ngwana wa re: "Kurru mogwerago šole!" O šupa kgwedi ka monwana o laetša leseana le; le ge lona e sešu ya ba e ka bonang selo. Mokuruetšo ke gore: "Kwedi ya mathomo ya ge leseana le belegwe". Ge motho a re: "Ke kgwedi ya mokuruetšo wa ngwana e", Ke gore o re: "Ke kgwedi ya mathomo ya ngwana e".

Leseana le ga ele leseana le le sa babjeng le bonalang gore le tlile (belegwe) ka lebaka la tšhwanelo le nanne gabotse ga le begelwe Badimo kwa mabitleng, gape ge e se ngwana yo a belegwego ka thušo ya dihlare (meriana) ga a begelwe badimo mabitlang. Gape ge ele ngwana yo batswadi ba sa pheleng ba hwelwa ke bana le yena

8. ga a begelwe badimo mabitleng. Empya ge e ka ba ngwana yo a bonalang phokolo ya mmele goba molwetši, goba go bēlēgwa ka pelašlo ya mabaka, goba ngwana wa dihlare yo a bitšwang Ngwana ngwako goba ngwana yo batswadi ba phelang ba tlogelwa ke bana gona o begelwa badimo kwa mabitleng ka go apewa ga bjalwa goba go hlaba seruiwa gomme nama ya jelwa gona mabitleng. Ga ele bjalwa bja nwelwa mo lebitleng la yo ba mmegelago ngwana yo.

E ka ba mmago-mogolo lesea goba tatago-mogolo lesea. Mmago ngwana ga a na tokelo ya go ya le ngwana mo gohle mo a yang. Leseana ga le sediswe mebila goba go ntšhwa ka difata mo gohle mo

9. mmagwe a yang o swanetšo mo amuša a mo tlogele le bafepi. Ge a e ya nokeng goba kgonyeng goba mašemong goba mogong mo eleng kgolē le gaš o swanetšo motlogela le bafepi a tloge a mo gopole mantšibua lebakeng la kgōrōgō ya mapudi, go tla go mo amuša. Ga ele leeto le e ka bang mo motswadi a ka yang go robala gona o tla thiša a lesa go ya ka baka la batswetši ka ge motswetši a sa ete. Go fihlela ge leseana le sepela ka dinao gona motswadi a ka eta nae.

Thari.

Thari ya ngwana e šogwa ke malome a ngwana bjale ka lekgeswa la kalogo ya maludi ga le e tšwa go malome a moalogi. Ge malome a lesea a begetšwe gore kgaetšedi ya gago o belege.

/Gona malome a.....

K34/79

10. Gona malome a lesea lê, o tšea Phôkô goba Kgapa o ya go hlabiša motswetsi morago o tloga le mokgopa o wa seruiwa se o ya go šoga thari ya ngwana, ge a e šogile a e tlokile o iša go kgaetšedi gore e belêge ngwana, kgaetsedi eleng motlogolwagwe thari ga e alafiwe ga e nyakelwe ngaka go no nyakwa Serôkôlô se thulwa lešobana se tlemelšlwa mo tharing ka leralana la lekgôle la lekgeswa la tatago leseana le. Serôkôlô ke sehlare sa go efa maduma a mantšhi a ka tlang mo leseaneng gape ke sehlare sa mpshikela le mala a lomang mo go ba ba nnyane.

Leralana la lekgole la tatago ngwana ke sehlare sa go thibela lehlatšo mo leseaneng le gore ngwana a seke a ba le mola. Mola ke ge ngwana a ka fele a re go anya a fele mekgato e e tšwa

11. ka dinko gona ngwana o tla fele a dupišwa leralana le la lekgole la tatagwe ge ngwana a se na malomeagwe gona thari e ka tšwa go tatago-mogolo ngwana. Ge malome a ngwana a huile gomme a na le barwa bona ba ka emela modiro wa tatabo gagolo yo eleng morwa e mogolo mo lapeng leo, ka ge ele yena moja lefa. Thari ya ngwana ga e robale ntle ga e aparwe ga e tshelwe ga ele mo lapeng. Ga ele ngwana wa dihlare "Ngwana-ngwakô" goba ngwana yo batswadi ba phelang ba hwela ke bana bosesnyaneng yena o direlwa thari ya tšhwene le yona e šogwa ke malome a leseana le, eleng kgaetšedi ya mmagwe; makgopa o wa tšhwene e seke ya ba wa tšhwene e e bola-

12. ilweng ka dimpja goba ka moršô o mong, e be wa tšhwene e bolailweng ka lerumo ge o hlôkega malome a ngwana le ba leloko labo le ba 1 leloko la bo tatago ngwana ba swanetše ya kua dithabeng go tsoma yona tshwene, gomme e bolaiwe ka lerumo, malome a ngwana a tšê mokgopa ge e builwe a šoge thari ka ona.

Co hlapišwa ga ngwana.

Ngwana o swanetše hlapišwa ga bedi ka letšatši ke gore ka moswane morago ga dijo le ka mantšibua pele ga dijo tša ge re ya go ronala.

/Ge a hlapile.....

Ge a hlapile o swanetšo tlotšwa mmejana o ka makhura a a bitšwang makhura lefšhlo a hlakantšwego le letsoku a tšhetšweng legapaneng la ona goba pitšanyaneng e nyane e diretšweng modiro o wa go lata 13. makhura a tlōlang ka ngwana ga dumelelwa go tlōla ka emong le mong mo lapeng goba motho feela. A dumeleletšwe go ka tlola ka mmagwe le mofepi. Makhura a go tlōla ga ngwana ga go nyakege mehuta e mentšhi ya makhura go nyakega le go ratšega fšela makhura a lefšhlo ke gore makhura a tšweleng mafsing a dikgomo ge a ka hlokega go tla nyakega makhura a Nku ga ele a pudi le a kolobe ōna ga a nyakege ga a tlotše ngwana ga ele makhura a nama ya kgomo ōna a dumeletšwe go ka tlotša ngwana mmele.

Empya ōna a alafiwa ka go hlakanywa le sehlare se ba se kgo-petsego go ngaka e eleng ngaka ya lapa leo. Ke gore ngaka e e swanetšeng go ka biletšwa molwetši e mong le e mong wa leloko la 14. lapa le la bo leseana ge a ka ba le bolwetši, ngaka e bitswang modiši wa lapa le e ka mo e ka kgethwang ke monna wa lapa leo.

Ngwana o hlapišetšwa mo sedibelong se a hlapišeditšweng go sona mohlang ola wa go belegwa ga gagwe. Sedibêlô se ga se ge meetsi nokeng, ga se tšhele metse a go nwa, ga se dule goba go ka hlwa goba go robala mo gare ga lapa, se dula fšela mo mathuding a ngwako o ngwana a robalang go ōna goba go ka bewa ka mo gare ga ngwakô. Sedibêlô se ga se phele se dutše ka marašô. Ka mehla ga se bewa se swanetšo phela se ribegwa. Se ribullwa fšela ga se ya go hlapišetša ngwana ga se kukwe ka letsogo le tee yo a se kukang o tla se kuka ka go se swara ka atla tše pedi.

15. Ngwana ga a hlapišwe ka meetsi a sediba, o hlapišwa ka meetsi a gewang nokeng e e elang. Gagolo ga ele ngwana wa mositsana go a ganega go ka hlapišwa mmele ka mehla ka meetsi a sediba. Meetsi a sediba a ka hlapiša ngwana wa mošimanyana. Ga ele mositsana gona o swanetšo alafiwa ke ngaka go lokela go ka hlapišwa ka meetsi a gewang sedibeng.

/Leseanyana la.....

Leseanyana la mošimane lona le loketše go ka hlapišwa ka meetsi a sediba le a noka ya moela ka ntle le kalafō ya ngaka.

Ngwana ga a hlapišwe ka meetsi a a gakološitsweng mollong o hlapišwa ka meetsi a tonyang goba a ruthetšego ka phišo ya letša-tši; "Tumelo e re mollo ke sera ga o bapalelwe."

16.

Go Lešwa.

Ngwana ga a lešwe ke ba ba nyane o lešwa ke batšofadi ka go kwaetša ngwana a lešwa ka sekgopi. O lešwa bogobe bjo bo hutšwetšwego ka meetsi goba ka mafsi bja dirwa bjo bo sesenyane gona ngwana a lešwa bjona ka go lekanyetšwa lebaka la boemo bja bosea bya gagwe. Ngwana ge mmagwe a na le mekgato e mentši ga a lešwe bogobe. O phela feela ka mafsi a mmagwe.

Go Robotšwa.

Leseana le tlwaetšwa go tloga bonananeng go robotšwa fase le seke la tlwaela go robala diropeng tša motswadi goba mofepi. Gore e tle e re ge a otsela a robotšwe fase legogwaneng motswadi goba mofepi a tle a kgone go dira mediro e meng ya tšhwanelo ya lapa.

17.

Mofepi.

Modiro wa mofepi ke go hlokomela ngwana ge a robetše gore tše di sa lokang di seke tša mo loma goba go mo hlokofatša le go mo loriša. Ke go diša ngwana gore a se wele mollong ka go mmelega le go mo homotša ge a lla. Mofepi o a kgopelwa batswading ge a fepilwe o a lebogwa ga a na moputso o o beilweng gore mofepi o lefiwa ka boka-boka. Sa gagwe e tlora ge a fepile ngwana goba a ka fepa bana ba 2 goba ba 3 gona ge a ka hlologelwa go ya lapeng labo o a lokollwa a lebogwe ka se motswadi wa ngwana a ka bang naso. Pudi goba kgomo ga ele yo a fepileng menyaga e metelele a fepela motho o tee. Gona gape e tlora mohleng ngwana yo a fepilweng ke yena a godile ele mothepa goba lesogana a nyala goba a nyalwa gona

18. o tla bitšwa gotla monyanyeng go ja dijo tša monyanya wa mofepja wa gagwe. Gape mo kgomong e ka hlalwago

/modiro wa monyana.....

modiro wa monyanya mofepi o na le seaba sa nama e bitšwang gore ke mobja wa thari ge a ka hlaelwa ke seaba o tla fiwa seruiwa mo monyanyeng se se phelang e ka ba pudi goba nku ya bitšwa gore ke Mobja, ge a rata a ka e hlaba gore e jelwe mo monyanyeng goba ga ka e gapa a yo jela gagabo goba go e ruwa fao go tšwa matleng le thatong ya gagwe. Le mo bobjalweng bjo bo apeetšweng monyanya mofepi o na le seaba sa maeta wa bjalwa le bjona bo bitšwa gore ke mobja wa thari.

19.

Go amuša.

Ge mmago ngwana a sena mekgato ga a amušetšwe ke e mong. O tla phela ka go apewa dikgôbe tša lewa la mabêlê thôrô a phela ka go ja lona lebaka le leng le le leng ge a amuša ngwana lewa la dikgobe tša mabele le dira fore motswetši a šiše a kgollê mekgato. Gape go thuša ngwana bakeng sa phôkôlô ya mekgato mo go mmagwe. Go šilwa bupi bja mabêlê thôrô. Goba lehea, ebe bupi bja mathuma-thuma (matôka) bo dubêlwa moetaneng ka meetši a burutho gore bo bidišwe e be bjo bo bodila. Ge bo dilafile ka bjona go apewa bogobjana bjo bo sesenyane bja motapa-tapa bjo bo bitšwang lethasha ngwana pele a anywa mmagwe o lešwa bogobjana bjoo. Ka morago

20.

mmagwe a ka mo amuša a hlakotša ka mekgatwana e fokolang mo go mmagwe. Mafsi a kgomo le ona a dumelelwa go fepa ngwana yo mmagwe a fokolang mekgato. Empya ga ngwana e sale leseana le le nnyane kudu go tla dumelelwa gore a nošwe mafsi a kgomo e e sa tšwang go tswala namane ya yona e sa leng lebotlana. Ga ele mafsi a kgomo e tswetseng kgale namane ya yona e setsengele lerôle, leseana ga la dumelelwa go a nwa. Mafsi a pudi ga a nošwe leseana na le bolwetši bja sebâtê.

Batho ga ba amušetšana bana ga e se ge ele bana ba motho o tee goba ba šiane ka lebaka la kgwedî e tee mo pelegong gona ba ka amušetšana bana ga e mong a sena mekgato.

21.

Go dula ga ngwana.

Ngwana wa leseana ge a na le kgwedî tše tharo (3) ge a belegwe o rutwa go dula.

/Ka go thegeletswa.....

K34/79

Ka go thegeletšwa ka kobo. O bewa fase a thekgwe ke mofepi goba mmagwe ka kobo ka go dira bjalo ke go mo tlwaetša goba go mo ruta go dula fase ka noši, ge a tlwaetše go dula yena ka noši o tla ithuta go katana go abula. Ngwana o swanetšo abula dikgwedi tše 3 ka kgwedi ya go šupa o tla emišwa le go tatašedišwa ke bafepi go mo ruta go sepela. Lebaka le le botse la tšhwanêlo le le rategang la go sepela ga ngwana ke ge a na le kgwedi tše 9 goba tše 8 ka ya 9 a tliša go sepela; ngwana yo a ka sepelang ka lebaka la kgwedi tše 6 ga a retege. Gona ba tla nyaka legare ba mo gaya ka fa dikgatong gore kgatō tse di babê a tle a sitwe go 22. sepela a upye a fatše kgwedi ya go šupa a sa abula kweding ya 8 a thome go sepela fao go lukile go a rêtêga. Re re ngwana o tlogetše Maduma.

Ngwana yo a sepelang ka lebaka la kgwedi tše 6 goba tše 5 o gaiwa ka mo fase ga dikgato gore, ge a ka sepela go babe ka ge tshepelō ya ngwana yo bjalo e sa rêtêge.

Ka ge ngwana yo bjalo a bitšwa sehlola o hlola marumu goba mosepelo o mobe wa bootswa goba bohodu.

Ngwana ge a abula gomme a rata kudu go bapalela mollong goba a rata go tlwašlela go gōga dirumula mo sebešong ngwana yo bjalo o lahlišwa mokgwa oo ka gore bafepi ba phele ba mo swariša mollo le go mo khuparediša magalana a mollo gore a o boife.

23.

Malwetši a bjana.

Dipong: Dipong ke ge ngwana a babja ke maahlō esale leseanyana, ona ga a alafiwe ka sehlare. O alafiwa feela ka go tšea setšwarō sa mmagwe "Thethō" ya omišwa mo mollong ya re mola e fiša ngwana a gatišwa mo mahlong le mo tlhakoring tša maahlō.

Khubjana: Khubjana ke bolwetši bja ngwana ge a sa tšo belegwa, kalana e sa tšwa go tloga mo mokhubung. Bjona bo alafiwa ka go phela motswadi a mo tšhela mo mokhubjaneng ka letsoku le lehlakane, le makhura a lefšhlō. Morago gwa nyakwa modu wa mohlare wa Kolalanogana wa kgatliwa wa šilwa goba lerole gwa nyakwa letlapa (lefsikana) le legakabje la phatlolwa tshetla ngwana a gaiwa ka eona tikolōgo ya mokhubjana,

24. gwa re mola madi a e tšwa mo go gailweng gwa tšhelwa lona lerole la sehlare sa modu wa molalanoga gwa tlengwa ka letlalo la mosela wa nku. Kalofa e bjalo e dirwa ke basadi monna ga a alafe ngwana khubjana. Sehlare sa modu wa molalanoga se epja ke bōna basadi ka mogoma goba phata ya ntlha e hlokotšweng. Ka ge mosadi a sa sware "Mpha"ke gore: "Tshipi ya go epa dihlare."

Hlogwana: Hlogwana ke bolwetsi bjo bong bja bana, (Masea) bjona bo lemogiwa ke motswadi ka go bona ge mo phogwaneng ya ngwana go phōhlōmēla le ge ngwana a fapoga mafapoga a matala a bjale ka bjang bjo botala goba malšlš a noka ge go lemogegile bjalo gona

25. mmago ngwana o tla nyaka modu wa mohlare wa mojabela a o kgatla ditshetla wa ōma ge o omile o tla nyaka dithōkōlō tša dipela mo maweng a tšona a hlakanya le modu ola wa mohlare a tšhela lekope-lwaneng a oretša ngwana muši wa mohlare wa mojabela ge o hlakane le dithōkōlō tša dipela o tla nokšla legala la mollo mo go tšona moši wa tupa gona leseana la oretšwa a goma a tsea malšlš a matala a noka a a hlatlega sebešong ka pitšana meetse a tšhetšweng mo go ona a fufula a tloge a hlatlola meetsi a fola ya re mola ale borutho a noša ngwana gona hlogwana ya ngwana e a fola. Modiro o o dirwa ke basadi monna ga a alafe ngwana hlogwana. Lege a ka nyaka dihlare moalafi e tla ba mmagwe.

26. "Ngwana yo a tšwang meēno a ka godimo pele."

Ngwana yo a tšwang meēno a ka godimo pele, ga retege o bitšwa sehlola. O hlōla phapang magareng a mmagwē le tatagwē. Gape ge a ka loma e mong ngwana ka meēno ge a etša mohlomong ge ba ka lwa, ntho ya meēno a ngwana mohuta oo ga e fole ka bjakš. Ngwana yo bjalo ga a bolawe o a fepja bjale ka bana kamoka. Eupja o bewa seka mo tsebeng ga a phulwe lešōba la lenqina tsebeng mo go phulang batho bohle eena o phulwa mo godimo ga tsēēbš, ga a rwale lenqina o nokela phatana ya motlwa wa mošwana mo lešobaneng le phutšweng, mo tsebeng ya gagwe ka godimo. Seo e ba taetšo ya gobane ngwana yo o thomile go tšwa meēno a godimo pele, seo e ba seka go ba ba sa mo tsebeng bjaneng ba tla mo tseba ka thwalō ya gagwe lenqina.

27/Ngwana wa tšhuana.....

K34/79

27. Ngwana wa tšhuana.

Ngwana wa sešwana ge a hwetšwe ke mmagwe o fepja ke makgoloa-gwê goba mamogolo, goba mmangwane, goba e mong wa leloko la bo tatagwe ge ba leloko la bo mmagwê ba se gona, mohlomong ba huile bohle. Ngwana yo o tla fepja ka go lešwa bogôbe bja Lethaša, goba mafsi a kgomo ya tswetši e seng e amušang namane ya lerole. Ge ba se na nayo ba ka ya go meloko goba magagabo bona ba leago, bo yo adingwa.

28. Gomme ga ele mositsana e tlone ge a godile mohlang a nyalwang mong wa kgomo ela e mo fepileng a lebogwa ka namane ya setholê ga ele mošimane e tlone mohlang a godileng a tšwetše medirong gwa tšewa se seng sa modiro wa diatla tša gagwe gwa lebogwa mong wa kgomo e mo fepileng, e ka ba pudi ya tšwetši goba nku ya tšwetši a leboga letswele la gagwe. E,tlare gape ge a godile ele ngwana a tšwele mahlalagading ge e ka goba ka mo gabo mmagwe go na le kgarebê yona e ya go nyalwa e ba mosadi wa tatago tšhuanyana e, o tla seantlo sa mogolwane o tlile go fêpa ngwana wa mogolwane, ge go se mothepa go ka nyakiwa e mong lelokong la bo mmagwe gore e be yena a tlang seantlo e ka ba ngwana malome a sešwana se, goba wa mmangwana sona goba wa mmamogolo wa sona. Sa ntshe goba le seema sa re: "Tšhuana e na le matêpê". Ge o ka gahlana le tšhuana e lla o se ke wa mutšiša wa re: "Tšhuana ba go ileng!" O re: "Tšhuana o ithileng".

29. Ngwana wa pele le wa mafêlêlô.

Ngwana wa pele ga ele lesogana o holofelwa gore ke yena e tlang go ba moja lefa ke gore diruiwa tšohle tše eleng tša tatagwe e tla ba tša gagwe le melato e beng ele ya tatagwe a e dirileng e tla lefja ke yena le basadi bohle ba e beng ele ba tatagwe ba tla hloko-mêlwa ke yena. Le leina la tatagwe le mmagwe a tla reelwa ke yena. Ga ele mošitsana yena o tla neelwa mašemo ohle a e beng ele a tatagwe le mmagwe e ngwe a e arogana le kgaetsedi wa gagwe wa mafelêlo wa lesogana le yena mositsana yo wa mathomo o na le tokêlo ya go ka reela maina a batswadi ba tatagwe le mmagwe mositsana wa mafelêlô yena o tšea dipitša tšohle tše e beng ele tša batswadi le meetana yohle.

/Gape le yena

K34/79

- Gape le yena o na le tshwanelo ya go rea maina a batswadi. Ga ele lesoganyana la mafelelo yena o bitswa gore: Ke mošala-lapeng.
30. Yena o lumela menyakô le lapa le dikago tšohle tša lapa le kgoro; le yena o na le tokêlo ya go ka reêla maina a batswadi.

Maina.

- Ngwana ge e sale e monyane o na le leina le le bitšwago gore ke leina la bjaana, leina la bjaana ga se le a reêlwago e mongwa leloko, leina la bjaana lônâ le ya ka oika; mohlomong ngwana ka bêtêgwa mohlang o go nelego pula e kgolo ya modupi, gona ngwana eo a ka bitswa gore ke mna-modupi, goba a belegwa mohlang wa lehu le leng la motho e mogolo e a tsebagelegago, bjalo ka kgoši. Gona
31. ngwana eo a ka bitšwa ka leina la gore ke: mmalehu.

- Byale ka mosadi šo a belegwe ka 1918 ka bolwetši bjola bjo bogolo bja lehu le legolo la batho. Leina la gagwe la bjaana ke Mmalehu. Lehono ge a godile o filwe leina la bogolo ke: Mmana-segore. O reeletšwe leina la makgoloagwe e mong šo o belegwe ka 1912 ge mo seleteng sa gabo ga tisana go be go na le tlala e kgolo batho ba phela ka go ja Letšila la mohlopi leina la gagwe la bjaana ke Mmaletšila, lehono ge a godile ke Letšebane o reetšwe leina la mogolwagwê, e mongwe so leina la gagwe la bjaana ke Mmamotšhabô o belegwe lebakeng lela la ntwâ ela ya Matêbêlê ge mono Bopedi go tšhabja Matêbêlê. Lehono ge a godile ke Seipei, o reetšwe leina
32. la Mmeagwê. Maina a mabjalo le no go banna a gona maina a bjaana a eleng a ditiragalô bjale ka monna šo leina la bjaana la gagwe ke Rramarumu o belegwe lebakeng lela la mathono a ntwâ ya Maburu le Maisemane (Baengelane) ka ngwaga wa 1899 lehono leina la gagwe la ruri ke Matsebe, o reetšwe leina la Makgoloagwê, eleng tatago tatagwe. Gape e mong so, leina ke Makgoba o belegwe ka ntwâ ya Makgoba ya ngwaga wa 1894 mong ke Malebôgô o belegwe ka ôna ngwaga wa 1894 ka yona ntwâ ya Malebôgô. Maina ao ka moka ga ona mo bathong ba a bitšwa maina a bjaana yo eleng Makgoba leina la gagwe la bogolo lehono ke Nkopodi o reetšwe leina la malomeagwe, yo eleng
33. Malebôgô lehono o bitšwa Tananyane o reetšwe leina la Rramogoloagwe.

Leina la bjana ga le reiwa ngwana ga lekgobokanelve ga le bilctšwe mcloko goba go direlwa monyanya.

/Le no kgethwa ke

Le no kgethwa ke mmago ngwana a bitše ngwana ka lona gona rena batho bohle re nape re no tlwaela go bitša ngwana ka lona.

Gape lona leina la bjaana ga se la sênelô. Le ka no fêlela mo go yo a bitšwang ka lona lehono la napa la fêla ya ba moka yo a ka mo reelelwang a ka na a ba le la gagwe la bjaana ka mo mmagwe a ka bonang ka gona le ka mo go ka bang le tiragalo e ngwe e ka diregang lebakeng la go belegwa gagagwe. Ga ele

34 leina la bogolo lona ga le fêle, gape mohlang go reiwang lona go bitswa meloko le a akantšhwana le reelwa ka go swanela le go lebanywa. Gape le direlwa monyanya go apeiwe bjalwa go hlabjwe seruiwa. Lona leina la bogolo le na le semelô molo-kong wa bo lona. A mang maina a bitšwa gore: Ke maina a dintlatla ke gore: Maina a a sepelang ka batho ba basitsana (Mohlala šo:- Lesogana mohlomong le ka tšwa Bokgatla la tla la tšea (nyala) Kgarebe mono Bopedi mohlomong ele Morwedi wa Sekwati ka morago ge mositsana yo a nyetšwe ale Bokgatla a ka ba le ngwana wa mošimane yo a ka ratang go mo reela leina la tatagwe a re: Ke Sekwati. Ka ge batho re tseba ina la Sekwati ele la Bapedi ge re thoma go le tlabega go lekwa Bokgatla re

35 re: A leina le le tšwa kae mo Bokgatla. Phetolo e tla re: Ke la Ntlatla; ke gore: Le tšile ka mositsana fa Bokgatla.

A mang maina a bitswa a metlaê. Bjale ka mokgalabje še leina la nnete la gagwe ke Mpetlabetle mokgalabje yo o be a rata bjalwa ka kudu ka gona o be a fele are ge a thabile are: Ke nna Mokgopu wa bjalwa tatago mamarinyane ka mehla ge a nwele bjala o phela a bolêla ôna mantšu á a gore ke nna Mokgopu wa bjalwa ka gona le batho ba thoma go tlwaela go mmitša gore: Mokgopu ka morago ba bantšhi batho ba ba sa mo tsebeng gabotse ba mmitša Mokgopu bjale ka ga nke ke leina la gagwe la bogolo ga se leina la metlae, ka go bitšwa ke bontšhi bja batho, go

36 bjalo ka ge nke ke leina-legolo la gagwe ka gona le bana ba ba reetšweng yena mokgalabjê yo ke bo Mokgopu ka go tuna ga leina le la metlae le bile le kokobeditse maina-ina a mokgalabje yo.

Maina a bjaana le a metlae ga a lotwe a ka na a lahlwa neng le neng.

/Leina le le lotwang.....

Leina le le lotwang ke la bogolo lona le tla lotwa gore bana ba gago le ditlogolo ba fele ba le tseba ba le reêla. Leina ga le reelwa ngwana ga le bana ka ge motho mang le mang mo lelokong labo a na le ba a lebanego nabo ngwana e mogolo o tla le bana le ba bagolo mo lelokong e monyane a le bana le ba ba nyane mo lelokong. Ngwana e monyane o tla reelwa ba banyane le lokong, la batswadi bohle: Tate le mme.

37. Leina ga le ka rêlwa ka phošo ba bagolo ba leioko ba lemoga morago gore ga la reelwa ka tebanyo e botse le a reollwa go reiwe le le lebanego theollô e e tla nyaka dihlatse le ngaka gore e leše ngwana yo sehlare se bitšwang Bolebatša gore ngwana yo a le bale leina le la go reollwa. Leina ga le laolwe ga le nyakelwe sehlare ga le rêlwa.

Go na le mohuta omong wa maina a a tumišegago gagolo mo go banna le basadi. Maina ao a bitšwa Dirêtô

Reto tša Banna:

- 1 Ngwato
- 2 Phogole
- 3 Kanyane
- 4 Nape
- 5 Bauba
- 6 Dimo
- 7 Phaahle
- 8 Hlabirwa
- 9 Morwafsi
- 10 Gobêtsê
- 11 Mamorei
- 12 Mmabji
- 13 Marumu
- 14 Malope

Reto tša Basadi:

- 1 Mahlako
- 2 Pheladi
- 3 Seêbo
- 4 Pebetse
- 5 Hunadi
- 6 Tšhitsadi
- 7 Boledi
- 8 Mogotladi
- 9 Bolaô
- 10 Moreteadi
- 11 Mogošadi
- 12 Sebutsi
- 13 Nareadi
- 14 Satadi

END S. 809